

Τίτλος πράξης: «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων 2005–2007»
ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Επιστημονικές υπεύθυνες

Άννα Φραγκουδάκη

κοινωνιολόγος της εκπαίδευσης, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών

Θάλεια Δραγώνα

κοινωνική ψυχολόγος, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών

Δράση: Σύντμηση και αναμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού Ιστορίας της Β΄ γυμνασίου

Επιστημονική υπεύθυνη

Έφη Αβδελά

ιστορικός, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Επεξεργασία υλικού - συντονισμός

Δήμητρα Βασιλειάδου

ιστορικός

Τριαντάφυλλος Πετρίδης

φιλόλογος, καθηγητής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Σύμβουλοι ύλης

Θεοδώρα Ρόμπου-Σαμαρά

αρχαιολόγος, διδάσκουσα Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Αθηνά Συριάτου

ιστορικός, λέκτορας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Συγγραφείς

Νάσια Γιακωβάκη

ιστορικός, διδάσκουσα Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Αγλαΐα Κάσδαγλη

ιστορικός, επίκουρη καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Τόνια Κιουσοπούλου

ιστορικός, επίκουρη καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Παρασκευάς Κονόρτας

ιστορικός, αναπληρωτής καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Ρίκα Μπενβενίστε

ιστορικός, αναπληρώτρια καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Γιάννης Τελέλης

ιστορικός, Κέντρο Έρευνας Ελληνικής και Λατινικής Γραμματείας / Ακαδημία Αθηνών

Γλωσσική επιμέλεια

Μαρία Πουλοπούλου

γλωσσολόγος, Ε.Ε.ΔΙ.Π. Πανεπιστημίου Κρήτης

Φιλολογική επιμέλεια

Ιωάννα Μειτάνη

φιλόλογος, επιμελήτρια επιστημονικών εκδόσεων

Ελένη Μπεχράκη

φιλόλογος - αρχαιολόγος, επιμελήτρια επιστημονικών εκδόσεων

Σχεδιασμός δραστηριοτήτων

Γλυκερία Μπασδέκη

φιλόλογος, καθηγήτρια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Τριαντάφυλλος Πετρίδης

Επιμέλεια εικονογράφησης

Δήμητρα Βασιλειάδου

Τριαντάφυλλος Πετρίδης

Επιμέλεια χαρτών

Νίκος Τσιβίκης

αρχαιολόγος

Σχεδιασμός χαρτών

Γιάννης Κορωνιός

πολιτικός μηχανικός, γραφικές τέχνες

Σύνταξη χρονολογίου

Δήμητρα Βασιλειάδου

Σχεδιασμός έκδοσης – σελιδοποίηση

Γιάννης Κορωνιός

Εύα Χαλδαίου

γραφικές τέχνες, φωτογράφος, ηλεκτρονική επεξεργασία εικόνας

Η παραγωγή του βιβλίου άρχισε την περίοδο 2002–2004, κατά τη δεύτερη φάση του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων, οπότε και ολοκληρώθηκε σε μια πρώτη μορφή. **Επιστημονικός υπεύθυνος** εκείνη την περίοδο ήταν ο **Παρασκευάς Κονόρτας**, ιστορικός, αναπληρωτής καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών.

Συνεργάστηκαν επίσης, εκτός από τους παραπάνω, οι: **Κώστας Γαγανάκης**, ιστορικός, επίκουρος καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, **Γιάννης Γιγουρτζής**, φιλόλογος, καθηγητής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και **Βασίλης Κουργιαντάκης**, φιλόλογος, καθηγητής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το μεγαλύτερο μέρος της εικονογράφησης του βιβλίου προέρχεται από τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο. Ευχαριστούμε για την πολύτιμη βοήθειά τους τη διευθύντρια της βιβλιοθήκης **Ελένη Διαμαντάκη** και την υπεύθυνη των κλειστών συλλογών της βιβλιοθήκης **Ελένη Κωβαίου**.

Η ΠΡΑΞΗ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙΤΑΙ ΚΑΤΑ 80% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΚΑΙ ΚΑΤΑ 20% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ΥΠΕΠΘ – ΕΠΕΑΕΚ II

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ:

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

**Από την ίδρυση
της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.)
ως τις αρχές του 18ου αιώνα**

Β΄ Γυμνασίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλάζει – Η αρχή μιας νέας εποχής (4ος – 5ος αιώνας)

A. Από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη – Η ίδρυση της νέας πρωτεύουσας	10
B. Η οικονομική και η κοινωνική ζωή	14
Γ. Η θεσμική επικράτηση του χριστιανισμού	17
Δ. Η τέχνη στην υπηρεσία του χριστιανισμού	19
Ε. Η μετανάστευση των λαών και η κατάλυση του δυτικού ρωμαϊκού κράτους	22

Κεφάλαιο 2

Από τη Ρωμαϊκή στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία – Η δημιουργία του Αραβοϊσλαμικού Χαλιφάτου – Οι εξελίξεις στα «βαρβαρικά βασίλεια» της δυτικής Ευρώπης (6ος – 7ος αιώνας)

A. Η αναδιοργάνωση του ρωμαϊκού κράτους από τον Ιουστινιανό Α΄	26
B. Οι σχέσεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με τους γείτονές της	32
Γ. Η εσωτερική αναδιοργάνωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας	33
Δ. Το ισλάμ – Μια νέα τομή στην ιστορία της Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής	34
Ε. Οι εξελίξεις στη δυτική Ευρώπη – Η ανάμιξη των πληθυσμών και η κοινωνική οργάνωση στα βαρβαρικά βασίλεια	40

Κεφάλαιο 3

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ανάμεσα στον ισλαμικό και το δυτικοευρωπαϊκό κόσμο (8ος – 9ος αιώνας)

A. Μεταρρυθμίσεις στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία	44
B. Εσωτερικές συγκρούσεις στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία – Η Εικονομαχία	44
Γ. Το Χαλιφάτο των Αβασιδών και η ακμή του αραβοϊσλαμικού κόσμου	47
Δ. Οι σχέσεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με τους γείτονές της	50
Ε. Η Αυτοκρατορία των Καρολιδών στη δυτική Ευρώπη	52

Κεφάλαιο 4

Η ακμή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας Η Ευρώπη και ο αραβοϊσλαμικός κόσμος (9ος – 11ος αιώνας)

A. Η Μακεδονική δυναστεία – Θεσμικές και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις	56
B. Οικονομία και κοινωνία στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία	56
Γ. Ο αραβοϊσλαμικός κόσμος	59
Δ. Νέα κράτη δημιουργούνται στην Ευρώπη	62
Ε. Κράτος, Εκκλησία και εξωτερική πολιτική στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία	64
ΣΤ. Η Μακεδονική αναγέννηση	68
Ζ. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία σε κρίση	72

Κεφάλαιο 5

Κοινωνία, οικονομία και πολιτισμός στη δυτική Ευρώπη (10ος – 13ος αιώνας)

A. Οι σχέσεις ανάμεσα στους αριστοκράτες	74
B. Αριστοκράτες και αγρότες	76
Γ. Εμπόριο και πόλεις στη μεσαιωνική δυτική Ευρώπη	78
Δ. Η Καθολική Εκκλησία στην κοινωνία και την πολιτική	80
Ε. Καθημερινή ζωή	81
ΣΤ. Οι τέχνες και τα γράμματα	85

Κεφάλαιο 6

Η εποχή των Κομνηνών

Η βυζαντινή κοινωνία σε καμπή (11ος – αρχές 13ου αιώνα)

A. Η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας – Η βυζαντινή αριστοκρατία	90
B. Η οικονομία και η κοινωνία	91
Γ. Γράμματα και τέχνες	95
Δ. Νέα κράτη στη Μικρά Ασία και τη Βαλκανική χερσόνησο	97
E. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία και η δυτική Ευρώπη – Οι σταυροφορίες	99

Κεφάλαιο 7

Η ανατολική Μεσόγειος τους τελευταίους αιώνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (13ος – 15ος αιώνας)

A. Μετά την Δ΄ Σταυροφορία – Τα λατινικά και τα ορθόδοξα κράτη	104
B. Οικονομία και κοινωνία στα λατινικά κράτη	108
Γ. Το Σουλτανάτο του Ρουμ διαλύεται – Η δημιουργία των εμιράτων	111
Δ. Η εποχή των Παλαιολόγων – Οι τελευταίοι αιώνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας	112
E. Το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας – Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης	119

Κεφάλαιο 8

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι υπήκοοί της (μέσα 15ου – τέλη 16ου αιώνα)

A. Η οθωμανική κοινωνία	123
B. Κράτος, δίκαιο και διοίκηση	126
Γ. Πόλεις, εμπόριο και βιοτεχνία	129
Δ. Ο οθωμανικός πολιτισμός – Ένας πολιτισμός της Αυλής	133
E. Οι ορθόδοξοι ζιμήςδες	135
ΣΤ. Οι άλλοι ζιμήςδες	139

Κεφάλαιο 9

Από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους

Η δυτική Ευρώπη το 14ο και το 15ο αιώνα

A. Η δυτική Ευρώπη σε κρίση	142
B. Μετά την κρίση	144
Γ. Η Αναγέννηση	149
Δ. Οι «ανακαλύψεις»	158

Κεφάλαιο 10

Η δυτική Ευρώπη και η Ρωσία από το 16ο μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα

A. Ο 16ος αιώνας, αιώνας της μεταρρύθμισης	164
B. Βίαιες θρησκευτικές συγκρούσεις και συμβιβασμοί	168
Γ. Το συγκεντρωτικό κράτος και η απολυταρχία	169
Δ. Οι εξελίξεις στην οικονομία: ευρωπαϊκή εξάπλωση – εμπορική επανάσταση	175
E. Από την αναγέννηση στην επιστημονική επανάσταση. Οι ιδέες, τα γράμματα, οι τέχνες	177

Κεφάλαιο 11

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι υπήκοοι του σουλτάνου (17ος αιώνας)

A. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας – Αιτίες και μηχανισμοί	184
B. Το οθωμανικό κράτος και οι ζιμήςδες	189
Γ. Οι ορθόδοξοι ζιμήςδες	190
Δ. Οι άλλοι ζιμήςδες	197

Πώς είναι το βιβλίο

Χρώμα κεφαλαίου.

Κάθε κεφάλαιο έχει διαφορετικό χρώμα.

Αριθμός κεφαλαίου

Τίτλος κεφαλαίου

Κεφάλαιο 1

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλάζει
Η αρχή μιας νέας εποχής
(4ος – 5ος αιώνας)

Εισαγωγικό κουτί στο κεφάλαιο

Η **Βυζαντινή Αυτοκρατορία** συνεχίζει γενικά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Και στη Βυζαντινή και στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ζούσαν πολλοί και διαφορετικοί λαοί που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες. Οι θεσμοί και η οργάνωση στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία προέρχονται από τη Ρώμη, ενώ ο **χριστιανισμός** έγινε από τον 4ο αιώνα η επίσημη θρησκεία στο κράτος. Μέχρι το τέλος, οι υπήκοοι του βυζαντινού αυτοκράτορα ονομάζουν τον εαυτό τους **Ρωμαίοι** και ο αυτοκράτορας υπογράφει ως «πιστός στο Χριστό, το Θεό, Βασιλιάς και αυτοκράτορας των Ρωμαίων». Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε πρωτεύουσα την **Κωνσταντινούπολη**. Τον 5ο αιώνα το ρωμαϊκό κράτος έχασε για πάντα το δυτικό τμήμα του και περιορίστηκε στο ανατολικό. Από τον 7ο αιώνα επίσημη γλώσσα του ήταν τα ελληνικά, και όχι τα λατινικά όπως πριν.

4ος – 5ος αιώνας
Κεφάλαιο 1

1.1

Εγγραφο με την υπογραφή του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου IV Παλαιολόγου (1449–1453): «Κωνσταντίνος πιστός στο Χριστό Βασιλιάς και αυτοκράτορας των Ρωμαίων ο Παλαιολόγος», Βελίνη (Αυστρία), Αρχαία της Βιέννης.

Πότε αρχίζει η βυζαντινή ιστορία; Οι ιστορικοί δε συμφωνούν και προτείνουν διάφορες **χρονολογίες**. Όμως, οι ιστορικές περιόδους δεν αρχίζουν και δεν τελειώνουν ξαφνικά, μέσα σε μια χρονιά. Οι αλλαγές διαρκούν συνήθως πολλά χρόνια. Οι αλλαγές που δείχνουν ότι περνάμε από τη Ρωμαϊκή στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία έγιναν από τον 4ο έως τον 7ο αιώνα.

Πότε τελειώνει η βυζαντινή ιστορία; Οι περισσότεροι ιστορικοί συμφωνούν ότι η βυζαντινή ιστορία τελειώνει το **1453**, όταν οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη.

Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία | Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Αυτά που γνωρίζουμε για τη βυζαντινή ιστορία προέρχονται από πολλές και διαφορετικές **πηγές**: **ιστορικά χρονιάρια**, **συνάξεις επιστολών** και **συμφώνη** για την περίοδο αυτή. Επειδή η Εκκλησία ήταν πολύ σημαντική για την εξέλιξη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, βασικές πηγές είναι και τα **θεολογικά έργα**. Από τα **νομισματικά κείμενα** παίρνουμε πληροφορίες για την οικονομία, τη διακίση και το δίκαιο. Σπουδαία ιστορική πηγή είναι και το **αρχαιολογικό υλικό**: μνημεία, επιγραφές, νομίσματα, σφραγίδες, αντικείμενα καθημερινής ζωής και θρησκευτικής λατρείας μας μαθαίνουν πολλά για την εποχή αυτή.

1.2

**Α. Από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη
Η ίδρυση της νέας πρωτεύουσας**

Στην Α' Γυμνασίου μάθαμε ότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχε τον 3ο αιώνα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα και ότι ο αυτοκράτορας **Διοκλητιανός** (284–305) έκανε πολλές **μεταρρυθμίσεις**. Τις **μεταρρυθμίσεις** αυτές συνέχισε ο αυτοκράτορας **Κωνσταντίνος Α'** (306–337), αυτός που ονομάστηκε μετά **Μέγας**.

Τμήμα από άγαλμα του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Το άγαλμα είχε ύψος 9 μέτρα και ήταν στήναι στην αγορά της Ρώμης. Σήμερα σώζονται το κεφάλι, το δεξί χέρι και το αριστερό χέρι αιώνας. Ρώμη (Ιταλία), Μουσείο Καπιτωλίου.

Αριθμός κεφαλαίου

Ιστορική γραμμή

Κουτί για τις πηγές του κεφαλαίου

Τίτλος υποκεφαλαίου

Εισαγωγικό κουτί στο υποκεφάλαιο ή σε ενότητα

Σημειώνεται πού μιλάμε ξανά για το ίδιο θέμα.

Κουτί με σημαντικές πληροφορίες

Όροι/φράσεις με έντονα μαύρα γράμματα: λέξεις κλειδιά

Όροι/φράσεις με έντονα μπλε γράμματα. Παραπέμπουν στη «Λίγη ακόμη ιστορία...» όπου εξηγούνται αναλυτικά.

Αριθμός σελίδας

Χρώμα κεφαλαίου

Χρονική περίοδος κεφαλαίου

13ος – 15ος αιώνας
Κεφάλαιο 7

Για τα κράτη που ίδρυσαν οι Λατίνοι μετά την Δ' Σταυροφορία βασικές **πηγές** είναι τα **ιστορικά έργα** που έγραψαν βυζαντινοί και λατινοί συγγραφείς, τα **νομικά κείμενα**, τα **λογιστεχνικά έργα** και τα **αρχαιολογικά ευρήματα**. Ειδικά για την Κρήτη πολύ σημαντική πηγή είναι το **Αρχείο του δούκα της Κρήτης**. Για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία παίρνουμε πληροφορίες από ιστορικά, λογιεχνικά, φιλοσοφικά κείμενα, επιστολές και δικαστικές αποφάσεις. Σπουδαίες ιστορικές πηγές είναι και τα **αρχαία των μουσαφίων**, που μας δίνουν πληροφορίες κυρίως για την παρουσία τους, αλλά και τα **αρχαία των ποταμών ποταμών**, που μιλούν για το εμπόριο στη Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα. Τέλος, σημαντικές για την περίοδο αυτή είναι οι **πηγές από το μουσουλμανικό κόσμο** (χρονικά και έγγραφα) και από τη **περίοδο κράτη** (π.χ. Βαλκανική χερσόνησος (Σερβικό Βασίλειο, Βουλγαρικό Βασίλειο κ.ά.).

Α. Μετά την Δ' Σταυροφορία – Τα λατινικά και τα ορθόδοξα κράτη

Αφού κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη το 1204, οι Λατίνοι ήθελαν να κατακτήσουν και τα υπόλοιπα βυζαντινά εδάφη. Οι ντόπιοι ορθόδοξοι αριστοκράτες **αντίδρασαν** στην κατάκτηση με διάφορους τρόπους. Άλλοι συγκρούστηκαν με τους Λατίνους, άλλοι ήρθαν σε συνεννόηση μαζί τους και αρραμμένα έδρασαν σε άλλες περιοχές, όπου ίδρυσαν **νέα κράτη**. Στη βυζαντινή εδαφή νέα κράτη ίδρυσαν οι **αρχηγοί της Δ' Σταυροφορίας** και **ντόπιοι ορθόδοξοι αριστοκράτες**.

Οι ιστορικοί που μελετούν τα **λατινικά κράτη** μετά την Δ' Σταυροφορία χρησιμοποιούν τις λέξεις **Λατινικράτεια** ή **φραγκικράτεια** και για τις βενετικές κτήσεις (τα εδάφη που κατείχε η Βενετία) χαρακτηρίζουν τον όρο **Βενετοκρατία**.

Σε πολλές περιοχές ντόπιοι ορθόδοξοι αριστοκράτες, συχνά με βοήθεια από τους αγρότες, συγκρούστηκαν με τους Λατίνους. Όπως μαθαίνουμε από τις πηγές, οι Λατίνοι χρειάστηκαν πολύ χρόνο για να κατακτήσουν την Πελοπόννησο και την Κρήτη. Μάλιστα για να το πετύχουν αυτό, συχνά έδιναν ανταλλάγματα στους ντόπιους. Στην Πελοπόννησο ο Γουδερίκος Βλαδουδίνος και ο Γουλιέλμος Σαμπλίκης ίδρυσαν την **Ηγεμονία της Αχαιας**. Ο Βλαδουδίνος υποσχέθηκε στους ντόπιους ορθόδοξους αριστοκράτες ότι θα σεβαστεί το δόγμα των ντόπιων λατρευτικών δικαίων που ισχύει. Η πολιτική αυτή **εν συνθήκη** την εποχή εκείνη και προκάλεσε ενόχληση στη δυτική Ευρώπη, γιατί όμως ρεαλιστική, γιατί υπολόγισε τις τοπικές συνθήκες, και έκανε πολλούς ντόπιους να συνεργαστούν. Αρκετοί ντόπιοι αριστοκράτες ήρθαν από την αρχή σε συμφωνία με τους Λατίνους και πέτυχαν να κρατήσουν τα κτήματά τους. Οι πιο πολλοί όμως αναγκάστηκαν να τα εγκαταλείψουν. Κάποιοι από αυτούς πήγαν σε βυζαντινές περιοχές που δεν έλεγχαν.

Μολυβδόβουλο του Αλέξανδρου Σγυρά. Ο Σγυράς ήταν ένας ορθόδοξος αριστοκράτης στην περιοχή της Κρήτης και των Άγκυρας που συγκρούστηκε με τους Λατίνους. Το μολυβδόβουλο έχει στη μια πλευρά παράσταση με τον άγιο Θεόδωρο και στην άλλη την επιγραφή: «Μητρικα το αγιος Θεοδωρος βασιλεως το [...] Αλεξανδρου Σγυρα [που είναι] από αρχοντική γενιά. Έτος 1204» (αρχές 13ου αιώνα, Μουσείο Κωνσταντίνου Μουσίου).

104

Λεζάντα εικόνας

Αρίθμηση πηγής. Ο πρώτος αριθμός δηλώνει το κεφάλαιο και ο δεύτερος τον αριθμό της στο κεφάλαιο, δηλαδή 1.2 είναι η πηγή 2 στο κεφάλαιο 1.

